

Jasna Vuković

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
jvukovic@f.bg.ac.rs*

Miroslav Vujović

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
mvujovic@f.bg.ac.rs*

Od informacije do poruke: arheologija i mediji u Srbiji*

Apstrakt: U radu se razmatra slika o arheologiji i arheolozima koja se posredstvom različitih medija stvara u javnosti. Na osnovu analize sadržaja u kojima se kao tema javlja arheologija na društvenim mrežama i u novinama, pokazano je da se se arheolozi u javnosti percipiraju uglavnom kao inertni „skrivači” prave istine o prošlosti, a uzrok takve slike leži jednako u neobaveštenosti pripadnika medija kao i nespremnosti profesionalnih arheologa da sa njima komuniciraju. Na kraju je ponuđen nacrt dugoročne strategije kojom bi se postojeći jaz umanjio i javnost na kvalitetniji način upoznala sa misijom i društvenim značajem ove discipline.

Ključne reči: Srbija, arheologija, javnost, mediji.

“...the public's knowledge of archeology and what archaeologists do is neither solid nor clear and it includes misconceptions about the field of study.”

(Ramos and Duganne 2000, 30)

Iskopavanja Miloja Vasića u Vinči značajna su, između ostalog, i po prvom velikom prodoru srpske arheologije u medije, ne samo u okviru tadašnje Kraljevine Jugoslavije, već i u Evropi. Izlazak srpske arheologije pred evropsku javnost odigrao se zahvaljujući Vasićevoj saradnji sa ser Čarlsom Hajdom (Sir

* Ovaj rad je rezultat rada na projektima 177020 i 177007 koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Charles Hyde), vlasnikom birmingemske novinske kuće. Već po završetku istraživanja u Vinči 1929. godine, u Birminghamu (Birmingham Post) objavljena su dva Vasićeva članka u kojima je lično upoznao čitaoce sa najvažnijim nalazima iz Vinče (Vassits 1929a; 1929b), a novembra iste godine je i sam Hajd pisao o otkrićima na tom nalazištu (Hyde 1929). Hajdov kratak boravak u Srbiji zabeležen je i u domaćoj štampi, o čemu je izveštavala *Politika* (Николић и Вуковић 2008, 56–57). Ipak, zaista veliki izlazak pred evropsku javnost vezan je za jedan drugi časopis. *Illustrated London News* je, smatra se, nedeljnik koji je uveo revolucionarne promene u novinarstvo: to je prvi štampani medij koji je čitaocima omogućio ne samo da čitaju o najvažnijim svetskim događajima, već i da ih, zahvaljujući bogatim fotografijama i crtežima, i vide.¹ Svojim ogromnim tiražem krajem XIX veka, kome se izdavači nikada ranije nisu mogli nadati, *Illustrated London News* postao je najpopularniji i najčitaniji medij u Velikoj Britaniji. Vesti o nalazima iz Vinče našle su se i ovde, među najvažnijim svetskim događajima i atrakcijama: uz dva Vasićeva iscrpna članka (Vassits 1930a; 1930b), britanska publika prvi put je videla i fotografije najvažnijih nalaza — Hajd-vazu i Vidovdanku. Zahvaljujući tome, Vinča je postala izuzetno poznata širom Britanije, jer su vest o spektakularnim nalazima iz Vinče prenele i mnoge druge novine širom Velike Britanije i tokom sledećih nekoliko godina.

U odnosu na te davne godine, čini se da se srpska arheologija paradoksalno preselila iz sveta nauke u magloviti prostor pseudonauke i stranputice senzacionalizma. Jedan od ciljeva ovog rada je da pokaže način na koji je arheologija prikazana u medijima danas i da ukaže na posledice tako stvorene slike na percepciju ove discipline u javnosti. Gotovo svaki arheolog koji je bio u kontaktu sa novinarima ima neku svoju anegdotu o tom iskustvu. Obično se radi o primedbama koje se tiču neadekvatnog prikazivanja činjenica. Iako su arheolozi u Srbiji često skloni da pretpostave da je to pojava ekskluzivno vezana za naše prostore, činjenica je da je to slučaj svuda. Istraživanja sprovedena na uzorku novinskih članaka u periodu između 1995. i 2000. godine u državi Njujork pokazala su da čak 10,6% novinskih izveštaja u vezi sa arheologijom sadrži manje ili veće materijalne greške, od pogrešno napisanih arheoloških termina, datovanja, pa do lične (pogrešne) interpretacije novinara zasnovane na sasvim subjektivnim utiscima (Kuhn 2002). Osim toga, slika o arheolozima u medijima još uvek je prilično opterećena stereotipima koji se tiču uloge i misije arheologa (Ascherson 2004), uglavnom zahvaljujući holivudskim blokbusterima u kojima se arheolozi često izjednačavaju sa lovcima na blago i tragačima za izgubljenim civilizacijama. Na odnose između arheologije i medija sve više se skreće pažnja, i to u zemljama za koje se smatra da je svest o baštini i prošlosti na veoma visokom nivou (zemlje Evropske Unije, a pre svega Velika Britanija) (Ascherson 2004, Brittain and Clack 2007). Nasuprot tome, ova važna tema je u Srbiji izuzetno zapostavljena i do da-

¹ <http://gdc.gale.com/products/illustrated-london-news-historical-archive-online-1842-2003/>

nas je veoma malo pažnje tome posvećeno, pre svega od strane pripadnika naše discipline. Ukoliko je „medij poruka” (McLuhan 1964), odnosno ukoliko način na koji se nešto saopštava određuje značenje onog šta se saopštava, očigledno je da se u komunikaciji između arheologa i pripadnika medija stalno iznova pojavljuje „šum” koji zamagljuje stvarne činjenice i do odredišta – javnosti stiže u sasvim promenjenom i netačnom obliku. Kakvu poruku zapravo mediji prenose o ulozi arheologije i značaju istraživanja prošlosti uopšte?

„Ahil i Hektor – dva srBska heroja”: internet i društvene mreže

U savremenom svetu medijski je prostor višestruko raščlanjen. Ukoliko se današnji svet može smatrati „globalnim selom”, elektronska kultura komunikacije (Makluan 1973) danas u svakom smislu dominira, pre svega zahvaljujući internetu. Iako je prenošenje informacija tim putem u mnogim vidovima izuzetno korisno, virtuelni internet prostor pruža nepregledne mogućnosti za manipulaciju činjenicama i kreiranje sasvim novih „opštepoznatih” istina. Tako se, uz pripadnike „zvaničnih” medija, javlja čitav niz potpuno nevidljivih „autora”, „poznavalaca pravih činjenica” i eksponenata pseudonauke sa misijom otkrivanja „prave istine”, koji privlače veliku pažnju jednako anonimne, ali brojne publike. Različiti blogovi, forumi i pre svega društvene mreže danas u velikoj meri utiču na formiranje slike o prošlosti i misiji arheologije kao discipline i čini se da, pogotovo u našoj javnosti preuzimaju primat. Tako se činjenice pretvaraju u sasvim novu, iskrivljenu i netačnu sliku o prošlosti i arheologiji kao nauci.

Uticaj i značaj društvenih mreža se u današnje vreme nesumnjiv. Iako ih većina korisnika koristi mahom radi zabave i komunikacije sa prijateljima, čini se da one imaju veliki uticaj i za širenje „informacija”. Na društvenoj mreži *Facebook* postoji čitav niz strana i grupa koje se na ovaj ili onaj način bave prošlošću. Ono što zabrinjava je, međutim, odnos poseta i aktivnosti na stranama koje su zvanične prezentacije institucija ili pojedinačnih arheoloških lokaliteta u odnosu na one daleko maglovitije, koje pretenduju da šire „pravu istinu” o prošlosti. Navešćemo nekoliko primera:

– „Александар Карановић/Античка Србија”²: stranica posvećena Lesandru Velikom (tj. Aleksandru Makedonskom), koji pripada „srBskoj dinastiji Karanovića” u kojoj se dele sadržaji vezani za prisustvo Srba na Balkanu od IX veka pre nove ere. Naravno, nepoznati autor strane često deli još fantastičnije infor-

² Da bismo izbegli opterećivanje teksta veoma dugačkim linkovima, navodimo samo imena dotičnih stranica onako kako postoje na *Facebook*-u. Unošenjem njihovih naslova u *Facebook* pretraživač lako se može doći do svake pojedinačne stranice. Ističemo da su nazivi stranica preneti verno, bez obzira na gramatičke i pravopisne greške. Poslednji pristup svim *Facebook* stranicama i grupama: 14.07.2014.

macije, pa se tako može pročitati da je najstariji pisani pomen Srba pronađen u Mesopotamiji na glinenim pločicama iz Asurbanipalove biblioteke, da je sveti Petar prvo organizovao crkvu u Srbiji, pa tek potom u Rimu i slično.

– „Istinita istorija Srba od 7.500 godina”: posvećena ukradenoj srpskoj istoriji, gde se, uz mnoštvo različitih mudrih izreka velikih naučnika, koji služe kao autoriteti za izražavanje sumnje u domete i ograničenja ljudskog saznanja, ističe potreba za dostizanjem jednostavne i jedinstvene istine o srpskoj istoriji, koja je zamagljena zaverama zvanične nauke sa ciljem da je sakrije. Tu se, između ostalog, može pročitati da Karolinzi nikada nisu postojali (kao ni latinski jezik u XII veku), te da se, naravno, radi zapravo o Srbima. Mnogi napisi se, istina, pozivaju na neke reference, doduše veoma sumnjivog karaktera.

– „8000 година славне србске историје: 6000 год. п н е до 21 века” uz krilaticu „srBski geni stari 12000 godina. Prvo SrBsko carstvo 2.025-2000 god. p.n.e.” Iako ni ovde ne znamo identitet autora, u mnogim postovima na stranici on govori u prvom licu o svojim istraživanjima, između ostalog i o tome da je sada definitivno jasno da Isus Hrist nije bio Jevrejin, ali zbog toga što su istraživanja još uvek u toku, za sada može sigurno da kaže jedino to da je Hrist na krstu govorio aramejskim, koji je isto što i srpski jezik.

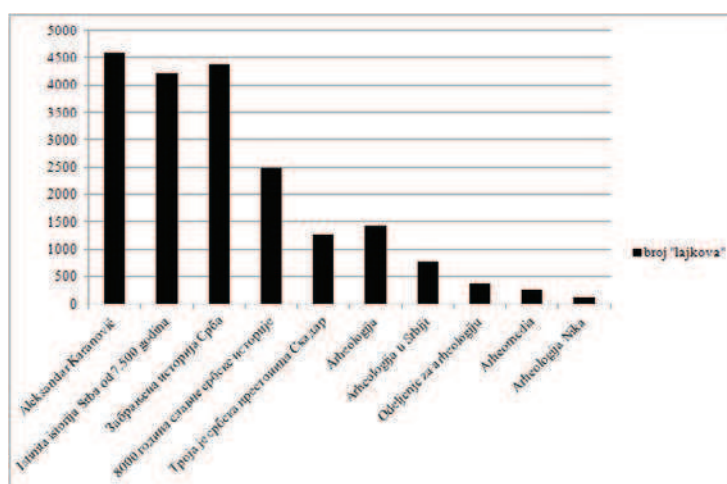
– „Троја је србска престоница Скадар, Ахил је србски јунак”, čija je glavna misija otkrivanje činjenice da su Trojanski rat vodili Srbi. Jedan post sa ove stranice navešćemo u celini: „Како је моћан осећај када гледаш филм ’Троја’ а знаш да је Троја била србски град, када гледаш двобој два јунака, Ахила и Хектора а знаш да су они били Срби. Али се растужиш јер Србин убија Србина, јер су тај рат водили Срби међусобно”.

– „Забрањена историја Срба” koja, sasvim očekivano, govori o skrivenoj istoriji Srba, od Vinče pa do srednjeg veka. Jedan od autora ovog teksta bio je veoma začuđen prisustvom jednog posta posvećenom ranoneolitskom Blagotinu, gde je „pronađen najstariji hram na svetu i prvi zidani hram u istoriji čovečanstva”.

S obzirom na to da cilj ovog rada nije razmatranje pseudonauke, te porekla informacija koje se „rasipaju” sa pomenutih stranica, već stvaranje slike o arheologiji i arheolozima u našoj javnosti, na ovom mestu ćemo ukazati samo na jednu uznemirujuću činjenicu. Većina pomenutih strana jedva da postoji više od jedne godine, a za to kratko vreme izazvale su neverovatnu pažnju. Iako ne raspoložemo činjenicama o svim aktivnostima na tim stranicama, što su informacije koje mogu da dobiju samo njihovi administratori, jedini brojevi koji su dostupni su tzv. „lajkovi”, koji ukazuju na broj ljudi koji te stranice redovno posećuje i čita njihov sadržaj, što rečito govori o njihovoj popularnosti (Sl. 1).³

³ Iako se mora imati u vidu da nije svaki „lajk” nužno i odobravanje sadržaja stranice, razumno je pretpostaviti da ih većina upravo jeste indikator slaganja i verovanja u istinitost iznesenih tvrdnji.

Uz izuzetak stranice „Arheologija” (koju većinom posećuju kolege i studenti arheologije), zvanične prezentacije i stranice koje su na bilo koji način vezane za arheologiju pokazuju drastično manje interesovanje i posetu. Naspram količine od preko 4.500 na alternativnim stranicama, broj poseta od par stotina do jedva hiljadu na zvaničnim prezentacijama, više je nego uznemirujuć podatak. Činjenica da otvorena *Facebook* grupa „Nauka uzvraća udarac Jovanu I. Deretiću”, čiji članovi veoma aktivno dele sadržaje i komentarišu „dostignuća”, pseudonauke broji ukupno 355 članova nimalo ne donosi olakšanje.

Sl. 1. Broj „lajkova” na Facebook stranicama

Nisu samo društvene mreže mesto odakle se uspešno „seju” različite dezinformacije o prošlosti, već i mnogobrojni portali, na kojima se često plasiraju vešto izvedene manipulacije u vezi sa arheološkim nalazima. Primera ima mnogo i zadržaćemo se samo na jednom. Na internet portalu *srbin.info* je početkom februara ove godine objavljen tekst pod senzacionalističkim naslovom: „The New York Times: Писмо дунавске (винчанске) цивилизације је најстарије на свету!”⁴ U tom tekstu se govori o tome da su „čak i Amerikanci priznali” da je Vinča koevka evropske civilizacije i tehnologije, uz eksplicitno pozivanje na izvor – Njujork tajms, dodatno dokazujući istinitost podataka i navođenjem imena prevodioca koji je ovaj tekst preveo sa originala. Tvrdo glavi istraživač se, međutim, neće zadržati samo na jednoj referenci. Ukoliko pogledamo originalni tekst,⁵ videćemo da se radi o prilično davnoj vesti iz 2009. godine, koja je

⁴ <http://srbin.info/2014/02/01/the-new-york-times-pismo-dunavske-vincanske-civilizacije/> (14.07.2014.)

⁵ http://www.nytimes.com/2009/12/01/science/01arch.html?pagewanted=all&_r=0 (14.07.2014.)

objavljena povodom izložbe o Kukuteni kulturi (The Lost World of Old Europe: The Danube Valley, 5000–3500 B.C.) održane u Njujorku. U tekstu se nigde ne pominje ni Vinča, niti bilo kakvo pismo, ali je „prevodilac”, vešto kombinujući delove originalnog teksta i fotografija sa samo njemu znanim izvorima pogodio metu, a od početne informacije u konačnoj poruci nije ostalo gotovo ništa. Kakva je poruka primljena kod čitalaca rečito govori jedan od komentara: (povodom „zvanične” nauke) „(...) sve je to plod naših jalovih kvaziistoričara, katedrista i idiota... bajke i ostale izmišljotine kojih se naši kvaziistoričari drže uništiće nas zauvek”, ili „kakvi manipulatori”... „nijednom nisu spomenuli Vinču”. Svaka dalja analiza je zaista nepotrebna.

„Oficijelni falsifikatori” i „inertne lenštine”: kako nas javnost vidi

Prethodni tekst, uključujući i komentare, ukazao je na, čini se osnovnu sliku o profesionalnim arheolozima koja je u javnosti prisutna – da namerno skrivaju istinu o prošlosti. Većina profesionalaca i obrazovanih pojedinaca bi na ovaj zaključak verovatno samo odmahнула glavom, smatrajući da maglovita masa raznih internet napisa nikako ne može da pokaže opšte raspoloženje i stavove masovne publike. Hajde da se onda okrenemo zvaničnim medijima i preispitamo kakva se slika o arheolozima stvara zahvaljujući njihovom delanju. I ovde ćemo pokazati dva rečita primera.

Kada je septembra 2012. godine bila najavljena i održana konferencija pod naslovom „Ka izvoristu kulture i nauke” sa ciljem da se pokaže i dokaže kontinuitet srpske, tj. slovenske kulture od Lepenskog Vira i Vinče,⁶ u medijima je „buknula” velika rasprava, pre svega zbog zvaničnog protesta koji su zajednički poslali Filozofski fakultet, Narodni muzej, Muzej grada Beograda, Arheološki institut i SANU. Mediji su ovo saopštenje, međutim, doveli u pitanje. Osim toga što su ga preneli fragmentarno, ono se pominje sasvim uzgredno u sklopu aktivnosti koje su pratile konferenciju, kao da je to sasvim minoran stav neke efemerne grupe pojedinaca, a ne najvećih naučnih institucija koje se arheologijom profesionalno bave.⁷ Posebno ističemo sad već uobičajeno stavljanje znaka pitanja iza naslova članaka, koje, svesno ili nesvesno, pokazuje pristrasan stav novinara, čime čitaoca (posebno onog nekritičnog) navodi da se opredeli za

⁶ Interesantno je da se nigde u ovom kontekstu ne pominje ono što hronološki stoji između njih – rani neolit, tj. Starčevo.

⁷ http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2012&mm=09&dd=20&nav_id=644819 (14.07.2014.)

http://www.b92.net/kultura/arhiva_vesti.php?nav_category=1087&dd=21&mm=09&yyyy=2012&nav_id=645084 (14.07.2014.)

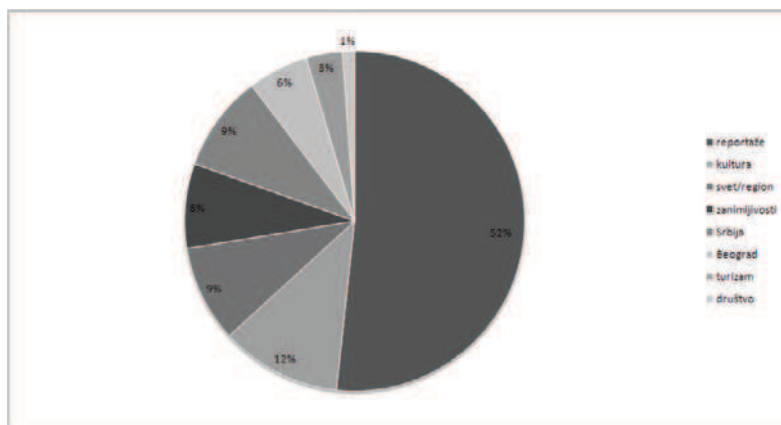
jednu (u ovom slučaju onu pseudonaučnu) od dve suprotstavljene strane. Iako arheološke teme generalno ne izazivaju veliku količinu komentara, navešćemo ipak nekoliko veoma slikovitih u kojima anonimni čitaoci govore o profesionalnim arheolozima: „Možda ni oni sami nisu sigurni u ono što tvrde?“, „Pravi pseudonaučnici su naši naučnici u okviru akademskih institucija, indoktrinirani poltroni koji okreću glavu i zatvaraju oči“, „(...) uskoro će sramota da pukne kad se obnaroduje ko i šta je sve sakrivao od očiju javnosti“, „institucije su uzurpirane kojekakvim snishodljivcima“ i slično.

Kada je avgusta 2013. godine u *Novostima* objavljen članak o opasnostima trgovine arheološkim predmetima, nasuprot očekivanju da će čitaoci razumeti štetu koju nanose „divlji kopači“, pre svega udruženje „Arheo-amateri Arbije“⁸ i da će podržati napore profesionalnih arheologa u borbi protiv ove vrste kriminala, sudeći prema komentarima na tekst, desilo se sasvim suprotno. Osim predstave o arheolozima koji namerno sakrivaju činjenice, dobili smo još jedan epitet – da smo lenštine: „gospodo arheolozi, sem što se žalite na sve i svakoga... šta ste konkretno vi uradili koji primete platu... da ste vi odradili svoj posao za koji ste plaćeni divlji tragači ne bi imali razloga da rovale...“ (odnos odobravanja i neodobravanja 33:16); „ (...) ta gospoda lenja neće da kopa a kad neko umesto njih to radi on je još i lopov“ (31:13). Ovome ćemo dodati i komentar na jedan od prethodno pomenutih članaka „ (...) skoro niko od njih se nije zaista bavio naučnim radom, već čitanjem (kurziv – autori) i izučavanjem već gotove literature“; dodaćemo još jedan post sa jednog od foruma: „pa gospodo, što neustanete malo iz svojih stolica i odete malo sa špaklom na lokalitet.. ane samo da sedite i blebećete“. Da među ovim komentatorima ima i onih koji i sami uništavaju arheološko blago razumno je pretpostaviti, ali je još upečatljivije to što se stiče utisak da javnost, u stvari, nema nikakvu predstavu o tome kako izgledaju arheološka istraživanja (koja ne moraju isključivo biti vezana za teren), i pre svega koja je svrha i misija arheologije. Da arheolozi nešto rade i van terena, to očigledno nije shvaćeno, a čitanje je, naravno, neoprostivi greh. Odakle takav animozitet i negativni odnos prema arheologiji? Da li samo zato što je medijski prostor preplavljen pseudonaukom ili postoji i neki drugi razlog?

Šoping centri i svemirska arheologija: kakvu poruku šalju mediji?

Da bi to bilo provereno, analizirani su novinski članci koji su na neki način vezani za arheologiju u poslednjih godinu dana, i to *Novosti i Blic*.

⁸ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:451312-Arheoloska-mafija-opljackala-drzavu> (14.07.2014.)

Sl. 2. *Novosti*: rubrike u kojima se javljaju članci o arheologiji

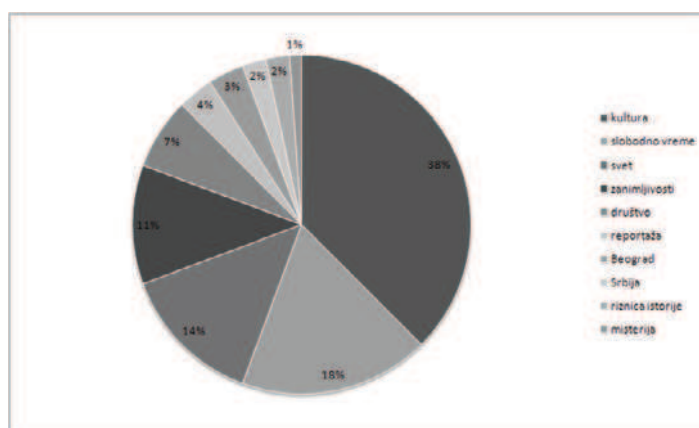
U *Novostima* je u tom periodu objavljeno ukupno 84 članka koji su povezani sa arheologijom.⁹ Vesti iz arheologije iz sveta i naše zemlje relativno su jednako zastupljeni (41 naspram 43). Kada su u pitanju arheološka otkrića iz inostranstva, uglavnom se radi o preuzimanju vesti od stranih medija i gotovo uvek je reč o senzacionalističkim naslovima. Na početku valja ispitati rubrike pod kojima se javljaju članci u vezi sa arheologijom: u 52% slučajeva radi se o rubrici „reportaže”, dok se ostale vesti mogu naći u „zanimljivostima” (8%), svet/region (9%), Srbija (9%) i Beograd (6%), iza čega slede turizam (3%) i društvo (1%) (Sl. 2). Veoma iznenađuje podatak da se u rubrici „kultura” našlo svega 12% članaka – ukupno 10 tekstova; osim vesti o jednoj izložbi i onih o ugroženosti baštine kod nas i u inostranstvu, najveći broj članaka koji se bave isključivo arheološkim otkrićima vezan je za srednjovekovna nalazišta, tj. crkve i manastire. Da li to znači da, primera radi, izveštaj o iskopavanjima Potkapine u Mokranju¹⁰ ne spada u kulturu? Valja istaći i to da su u nekoliko članaka sagovornici koji daju izjave o arheološkim nalazima ljudi koji nisu profesionalni arheolozi. Zato i ne čudi krajnje negativna konotacija članka *Vinča: kolevka Evrope klizi u Dunav*¹¹ u kome je sagovornik, između ostalih, predsednik udruženja građana „Vinčanski neolit”.

⁹ Moramo izraziti rezervu u vezi sa tim brojem, jer je na internet sajtu tih novina veoma teško vršiti pretragu po ključnim rečima (jer *search engine* ne dopušta naprednu pretragu), tako da je moguće da je ovaj broj donekle potcenjen. Pretraga je vršena na osnovu ključnih reči „arheologija”, „arheolozi” i „nalazište”.

¹⁰ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:460175-Mokranj- Tragovi-zivota-od-pre-6000-godina> (17.07.2014.)

¹¹ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:450644-Vinca-Kolevka-Evrope-klizi-u-Dunav> (17.07.2014.)

Analizirano je ukupno 86 članaka iz *Blica*¹² i rezultati pokazuju nešto drugačiju sliku u odnosu na *Novosti*. Prvo, postoji izuzetna nesrazmera u količini naslova koji se odnose na vesti iz inostranstva (čak 72%) u odnosu na domaće (28%), pri čemu ističemo da se i tu uglavnom radi o tekstovima koji su preuzeti sa stranih portala i časopisa, veoma često loše prevedenim i sa donekle izmenjenim naslovima, kako bi izazvali utisak velike senzacije. S druge strane, u rubrici „kultura” objavljena je većina tekstova koji se bave arheologijom (38%, tj. ukupno 33 članka). To bi delovalo ohrabrujuće; ako se bolje pogleda njihov sadržaj, međutim, vidimo da je čak dve trećine tih članaka posvećeno inostranim otkrićima. Vesti o domaćoj arheologiji nalaze u rubrikama „društvo” (6), „reportaža” (3), „Beograd” (3) i „Srbija” (2). Ipak, strane vesti, za razliku od domaćih, našle su mesto i u rubrikama „slobodno vreme” (18%), „zanimljivosti” (11%), „svet” (14%), ali i „riznica istorije” (2%) i „misterije” (1%) (Sl. 3).

Sl. 3. *Blic*: rubrike u kojima se javljaju članci o arheologiji

Šta se može zaključiti iz ove sumarne statistike? Da je arheologija isto što i kultura samo u inostranstvu, ali pre svega da je znanje o arheologiji krajnje nebitno i usputno, te u skladu sa tim rezervisano samo za slobodno vreme, kada se mogu saznati interesantne činjenice koje nemaju nekog većeg značaja, osim u smislu kurioziteta. Arheolozi se, prema tome, bave nekakvim domišljanjima i u suštini nevažnim pitanjima, kao što su konzumiranje halucinogenih pečuraka u praistoriji, kanibalizam među prvim evropskim kolonistima u Severnoj Americi, incest među neandertalcima ili zubobolja praistorijskih ljudi, koji su, gle čuda, takođe patili od karijesa.

¹² Slično kao i u *Novostima*, pretraga je veoma teška, iako postoje „tagovi” za srodne pojmove ispod svakog članka. Tako smo naleteli na pojam „iskopina”, čije značenje ne zna nijedan arheolog, ali je među novinarima izuzetno popularan.

Veliki problem u izveštavanju o arheologiji vezan je za senzacionalizam. Čak i one vesti koje se bave istinskim istraživanjima, često imaju krajnje nepodesne i senzacionalističke naslove. Tako se iza „bombastičnog” naslova u kome se kaže kako se jedna naučnica bavi „svemirskom arheologijom”¹³, zapravo krije sasvim ovozemaljska i krajnje rutinska daljinska detekcija (*remote sensing*), koja predstavlja početni korak mnogih istraživanja, čak i u našoj zemlji, a „Da li su imali H&M?”¹⁴ se u stvari odnosi na stou iz vremena antičke Grčke, gde su se odista nalazile prodavnice. Osim toga, čini se da je novinarima najvažnije koliko je nešto staro, pa nikako ne zaboravljaju da istaknu starost nekog nalaza već u naslovu; tako saznajemo da je otkriven grob mongolskog ratnika iz XIII veka,¹⁵ iako značaj nalaza nema mnogo veze sa njegovim datovanjem. Takvim izveštavanjem stvara se utisak da je jedina „prava” arheologija samo ona koja otkriva nešto što je najstarije ili nešto što je na bilo koji drugi način ekskluzivno. Stvaran tok istraživanja se, kao i činjenica da svaki arheološki nalaz (čak i onaj koji nije senzacionalan) čini deo velikog mozaika, čijim dugotrajnim istraživanjem arheolozi dolaze do konačnog cilja – razumevanja prošlosti, povlači u drugi plan.

Često se u naslovima članaka nalaze i fraze poput „izgubljene” civilizacije ili gradova, pa nam tako *Blic* otkriva i takve drevne primere u našoj zemlji: Viminacijum¹⁶ ili Justinijanu Primu, poznatiju kao Caričin grad.¹⁷ Naravno da je potpuno izlišno naglašavati da oni ni po čemu nisu izgubljeni, već su itekako poznati kako arheolozima, tako i javnosti, a na tim lokalitetima višegodišnja istraživanja su i dalje u toku. Iako se u tekstu osim osnovnih podataka o lokalitetima daju i uputstva kako ih posetiti, čitaocu će najveći utisak svakako ostaviti njihova „izgubljenost” iz naslova. Kakva je poruka poslata publici? Možda da arheolozi nisu učinili dovoljan napor da ih otkriju. Stoga nije čudno što se arheolozi smatraju inertnim i lenjim ljudima koji ne rade svoj posao.

Već smo ranije naglasili da istraživanja i u nekim drugim zemljama pokazuju da novinski članci obiluju materijalnim greškama i proizvoljno prikazanim činjenicama. Dodaćemo još i to da se u domaćim medijima afirmisanjem pseudonauke nauštrb profesionalne arheologije čini velika šteta kako arheologiji, tako i našoj kulturnoj baštini, ali posebno je važno istaći diskreditovanje profe-

¹³ <http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/403021/Naucnica-svemirskom-arheologijom-otkrila-17-piramida-i-na-hiljade-grobnica> (17.07.2014.)

¹⁴ <http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Vesti/412034/Da-li-su-imali-i-H-M-U-Grckoj-otkriven-trzni-centar-star-2700-godina> (17.07.2014.)

¹⁵ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:450461-Otkriven-grob-mongolskog-ratnika-iz-13-veka> (17.07.2014.)

¹⁶ <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/424329/Pet-izgubljenih-drevnih-gradova-u-Srbiji> (17.07.2014.)

¹⁷ <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/425147/Izgubljeni-gradovi-u-Srbiji-Justinijana-Prima> (17.07.2014.)

sionalaca i dovođenje u sumnju njihovog mišljenja i rezultata istraživanja. Nije retkost da se u novinskim člancima često za sagovornike uzimaju ljudi koji nisu profesionalni arheolozi, a česti su i tekstovi koji veoma afirmativno govore o arheolozima-amaterima i njihovim otkrićima. Tako je, na primer, izložba i knjiga „Ljudi iz Medvedeg luga”¹⁸ iz 2012. godine izazvala veliku pažnju u medijima, uz isticanje da se radi o kapitalnom delu (sa najdetaljnijom i prvi put objedinjenom bibliografijom o Vinčanskoj kulturi!) za koje „i profesionalci tvrde da kod nas do sada ova tematika nije ni izbliza pokrivena na tako temeljan način”.¹⁹ Ovo govori o tome da novinar nije obavio osnovno istraživanje, koje predstavlja sastavni deo te profesije, da bi se obavestio o kompetentnosti autora. Samo koju godinu ranije je u Galeriji SANU održana izložba posvećena stogodišnjici istraživanja Vinče, koju takođe prati veoma iscrpna knjiga (Николић 2008), ali niko od autora nikada nije pozvan da gostuje ceo sat u emisiji Javnog servisa. Još drastičnije diskreditovanje desilo se povodom naučnog skupa i izložbe „Ka izvorištu kulture i nauke”, o čemu je ranije bilo reči.

Tako se moramo vratiti na temu informacije i poruke i zaključiti da iskrivljena slika o arheolozima u javnosti potiče prvenstveno od načina na koji mediji o njoj izveštavaju. Posmatrano iz ugla profesionalnih arheologa dobija se jedna veoma poražavajuća slika: predstavnici medija su krajnje površno obavesteni o arheologiji, a stiče se utisak i da nisu spremni (ili smatraju da nema potrebe) da prošire svoja saznanja. Ipak, da li je krivica samo njihova? Potrebno je da pogledamo i u „svoje dvorište” i priznamo da retko ko od profesionalaca zapravo ima želju da razgovara sa predstavnicima medija. Razlozi su mnogobrojni: neki od nas ne žele da se eksponiraju u javnosti, pogotovo za vreme iskopavanja, dok drugi imaju bojazni da će njihova priča biti iskrivljena i netačno predstavljena. Ako arheologija, međutim, treba i mora da izađe u javnost, a svest u vezi sa značajem arheološke baštine znatno podigne, odgovornost je na nama – profesionalnim arheolozima.

Rešenje?

Javnost u Srbiji se nalazi između dva koloseka: pseudonaučnog i naučnog, a mediji koji bi trebalo da predstavljaju sponu između nauke i javnosti, u potrazi za senzacijom, „zaboravljenim” i „izgubljenim” dostignućima i „skrivenim isti-

¹⁸ <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/257385/Prica-o-neolitu-u-Staroj-kapetaniji> (17.07.2014.)

¹⁹ <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/904374/Puls.html> (17.07.2014.). Na stranici se može čuti kompletna radio-emisija u kojoj autor Branko Najhold prepričava sadržaj radova i knjiga koje su napisali profesionalci i predstavlja ih kao spostvena otkrića. Ekspoziti na izložbi potiču iz privatne zbirke.

nama” upućeniji su na dopadljiviju i otvoreniju interpretaciju prošlosti. Takva situacija (srećom?) nije karakteristična samo za našu zemlju. Istraživanja novinskih naslova u Velikoj Britaniji, Švedskoj i Nemačkoj pokazala su da primarna misija novina najčešće nije edukacija o prošlosti, već se, naprotiv, rad arheologa prikazuje se kao lov na blago, razrešenje misterija i spektakularna otkrovenja (Holtorf 2007, 50). Da bi se takva situacija promenila, potrebno je razvijati dugoročnu strategiju kojom bi se jaz između arheologa i medija umanjio, a u javnosti podigla svest o značaju arheološke baštine i društvene misije arheologije.

Prvi koraci takve strategije obuhvataju:

– sprovođenje istraživanja o tome iz kojih medija (radio, televizija, radio, internet, novine) javnost u Srbiji najčešće dolazi do informacija o arheologiji. Dosadašnja (retka) istraživanja u svetu pokazuju da postoje regionalne razlike u tom smislu; na primer, najveći broj odraslih Amerikanaca i Kanađana kao glavni izvor informacija o arheologiji navode televiziju (56%) (Ramos and Duganne 2000), dok je u Švedskoj najveći uticaj novina (Holtorf 2007, 52).

– dvosmerna edukacija kako arheologa, tako i pripadnika medija kroz organizovanje radionica i seminara: a) za pripadnike medija u cilju njihove bolje informisanosti, objektivnijeg izveštavanja i podizanja svesti o opasnostima od zloupotreba i rizika koje sobom nosi neadekvatnost izveštavanja i b) za profesionalne arheologe, kako bi bili motivisani da se uključe u uspešnu komunikaciju sa medijima.

– sprovođenje javnih debata i pozivanje medija na stručne skupove i konferencije. Činjenica je da se izveštaji sa stručnih konferencija sasvim retko nađu u medijima, osim u slučaju onih pseudonaučnih, o kojima je već bilo reči. U tom smislu izuzetak su lokalni mediji. U poslednjih desetak godina svaki skup Srpskog arheološkog društva koji je održan van Beograda, na primer, bio je praćen od lokalnih televizija i novina. Sa „velikim” medijima u prestonici, međutim, to nikada nije bio slučaj, možda zato što o tome nisu bili ni obavešteni.

– izradu i promovisanje arheoloških filmova. Međunarodni festival arheološkog filma koji se već petnaest godina održava u Narodnom muzeju u Beogradu svakako je jedan od najboljih koraka u tom pravcu. Od 1998. godine do danas prikazan je veliki broj posebno odabranih filmova uz veliko interesovanje javnosti. Prisustvo filmova domaćih autora je, međutim, nedovoljno, sa izuzetkom 2009. i 2010. godine, kada je prikazano tri, odnosno šest filmova domaće produkcije. Osim festivala, arheološki filmovi su važni i kao materijal pogodan za edukaciju u obrazovnim institucijama, pre svega osnovnim i srednjim školama, ali i kao segmenti stalnih ili tematskih izložbi. Produkcija i distribucija arheološkog filma nalazi se, ne samo u Srbiji, u senci stereotipnih i često pseudonaučnih programa velikih kablovskih TV kanala, koji se obično zasnivaju na

nepogrešivom „receptu”: „*exotic locations, adventurous fieldwork and spectacular discoveries*” (Holtorf 2007, 33). Zato se naša pažnja mora usmeriti i ka arheološkom filmu, ne samo u teoretskom smislu, već i našim aktivnim uključivanjem kao konsultanata i sagovornika, ali pre svega kao autora (Vujović i Vuković, u *pripremi*). U tom smislu je značajno osnivanje *Arheomedija centra* pri Odeljenju za arheologiju, čija je osnovna delatnost promovisanje arheološkog filma, edukacija studenata kao potencijalnih saradnika i autora arheoloških filmova i istraživanja odnosa između arheologije i pokretnih slika.

– uvođenjem obaveznog kursa „Arheologija i javnost” na osnovnim studijama arheologije, Odeljenje za arheologiju pridružilo se mnogim univerzitetima u svetu koji buduće arheologe edukuju i na ovom polju.

Sprovođenje ovakve strategije predstavlja veliki izazov, budući da podrazumeva spremnost velikog broja stručnjaka da svoja istraživanja prikažu široj publici na aktuelan, zanimljiv i prijemčiv način. Ipak, angažovanje profesionalnih arheologa u komunikaciji sa javnošću preko medija od ključnog je značaja ne samo za povratak arheologije na mesto koje joj u javnosti pripada, već i za njen opstanak.

Literatura

- Ascherson, Neal. 2004. “Archaeology and the British Media”. In *Public Archaeology*, ed. Nick Merriman, 145–158. London: Routledge.
- Brittain, Marcus and Timothy Clack. 2007. “Introduction: Archaeology and the Media”. In *Archaeology and the Media*, ed. T. Clack and M. Brittain, 11–65. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Holtorf, Cornelius. 2007. *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in the contemporary Popular Culture*. Oxford: Archaeopress.
- Hyde, Sir Charles. 1929. The Discoveries at Vinča 1929. *The Birmingham Post*, No. 22288, November 30: 9.
- Kuhn, Robert D. 2002. Archaeology under a Microscope: CRM and the Press. *American Antiquity* 67(2): 195–212.
- McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: Bantam.
- Mekluan, Maršal. 1973. *Gutenbergova galaksija*. Beograd: Nolit.
- Ramos, Maria and David Duganne. 2000. *Exploring Public Perceptions and Attitudes about Archaeology*, Report by HarrisInteractive on the behalf of Society for American Archaeology.
- Vassits, Miloje. 1929a. The Discoveries at Vinča (First Article). *The Birmingham Post*, No. 22285, November 27: 9.
- Vassits, Miloje. 1929b. The Discoveries at Vinča (Second Article). *The Birmingham Post*, No. 22286, November 28: 9.
- Vassits, Miloje. 1930a. A Great Discovery of Prehistoric Culture. A Remarkable results of excavations at Vinča near Belgrade: A Centre of Aegean Civilisation in the Se-

cond Millenium B.C. *The Illustrated London News*, No. 4774, October 18: 661–662, 666–667.

Vassits, Miloje. 1930b. A Great Discovery of Prehistoric Culture. Further Results of the excavations at Vinča: New Light on a Branch of Aegean Civilisation in Danube Valley. *The Illustrated London News*, No. 4776, November 1: 752–753.

Vujović, Miroslav i Vuković, Jasna (*u pripremi*) Arheologija i film u Srbiji.

*

Николић, Дубравка и Јасна Вуковић. 2008. „Од првих налаза до метрополе касног неолита: откриће Винче и прва истраживања”. У *Винча – праисторијска метропола*, ур. Дубравка Николић, 39–85. Београд: Филозофски факултет – Народни музеј – Музеј града Београда – Галерија САНУ.

Jasna Vuković
Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

Miroslav Vujović
Department of Archaeology,
Faculty of Philosophy, Belgrade

From Information to Message: Archaeology and Media in Serbia

The paper discusses the image of archaeology and archaeologists created in the public by various media. On the grounds of analysis of the texts in which the subject of archaeology figures in newspapers and on social networks, it is demonstrated that archaeologists are mainly perceived in the public as inert “concealers” of the real truth of the past. The reason behind this is equally in the insufficient knowledge of the media, but as well in the reluctance of professional archaeologists to communicate. The paper offers an outline of long-term strategy to bridge the existing gap and inform the public about the mission and social relevance of the discipline.

Keywords: Serbia, archaeology, public, media

De l'information au message: archéologie et médias en Serbie

Lorsque la revue *Illustrated London News* avait présenté à ses lecteurs londoniens de l'époque géorgienne un article sur la Vinča préhistorique, accompagné d'une profusion de photographies, l'archéologie serbe était pour la première fois arrivée sur le devant de la scène européenne. Par rapport à ces années lointaines, l'espace médiatique est aujourd'hui fragmenté de façon multiple, et

l'archéologie serbe s'est dans ces nouvelles circonstances paradoxalement déplacée du monde de la science dans l'espace brumeux et les chemins égarés de la pseudo-science et du sensationnalisme. Le développement de l'Internet a abouti à l'apparition des formes de communication tout à fait nouvelles, où les médias «officiels» rivalisent avec les nouvelles formes et la voix de ceux qui ne sont pas des journalistes professionnels se fait entendre dans l'espace public. Il faut particulièrement souligner que de nombreux «chercheurs» non qualifiés, des représentants de la pseudo-science, ainsi que des auteurs «invisibles» de toute une série des pages d'internet, de blogs et de forums, l'emportent dans la perception et l'interprétation du passé chez notre public. Ainsi les faits se transforment-ils en un message entièrement nouveau, déformé et inexact sur le passé et sur l'archéologie en tant que science. Il est certes possible de discuter sur les causes de tels phénomènes, mais il est plus important de mettre en lumière les conséquences, à savoir les deux images aussi troublantes que se fait majoritairement le public serbe des archéologues:

1. les archéologues sont inertes, paresseux et ne font pas leur travail.
2. les archéologues cachent volontairement la «vraie» vérité sur le passé.

Les raisons du peu de connaissances du public sur le rôle de l'archéologie sont à chercher d'une part dans le niveau d'éducation générale, mais avant tout dans le fait navrant que les représentants des médias sont très superficiellement informés et en outre réticents à élargir leurs connaissances. D'autre part, le peu d'intérêt des archéologues professionnels de communiquer avec les médias et le public y a également contribué.

Pour changer une telle situation, il est nécessaire d'accroître l'influence des archéologues et diminuer celle des médias, ce qui aboutirait à une sensibilisation du public sur l'importance du patrimoine archéologique et sur la mission sociale de l'archéologie. Les premiers pas d'une telle stratégie englobent:

- la conduite des recherches au centre desquelles se trouvent les rapports entre l'archéologie et les médias;
- une formation double à travers l'organisation des ateliers et des séminaires: a) pour les représentants des médias dans l'objectif de leur initiation à l'archéologie, d'une information plus objective sans sensationnalisme et d'une sensibilisation aux dangers des abus et des risques causés par une information inappropriée et b) pour les archéologues professionnels, afin qu'ils soient motivés de prendre part à une communication efficace avec les médias;
- organisation des débats publics et des congrès scientifiques suivis par les médias; – production des films archéologiques, insuffisamment présents dans notre milieu. À la différence du reste de l'Europe, où il existe quelques festivals spécialisés, en Serbie il n'y a qu'un festival du film archéologique. Les festivals mis à part, les films archéologiques sont importants également comme matériel approprié pour l'éducation dans les institutions scolaires, avant tout les écoles

primaires et secondaires. La production et la distribution du film archéologique est actuellement, et cela non seulement en Serbie, dans l'ombre des programmes stéréotypés et souvent pseudo-scientifiques des grandes chaînes de télévision par câble. C'est pourquoi notre attention sera orientée vers le film archéologique, non seulement au sens théorique, mais aussi par une introduction active des archéologues en tant que conseillers et interlocuteurs, mais avant tout comme auteurs.

Mots clés: Serbie, archéologie, public, médias.

Primljeno / Received: 19. 07. 2014.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 21. 08. 2014.